pr. **Alois MORARU**

Scurtă istorie a episcopiei Romano-Catolice de Iaşi[*]

Documentele istorice vorbesc despre o existenţă catolică pe teritoriul Moldovei încă din prima parte a secolului al XIII-lea, când călugării dominicani reuşesc să încreştineze cumanii, un popor migrator ce se afla temporar în partea de sud a Moldovei, la est de Carpaţi. Treptat-treptat, pe teritoriul Moldovei s-au instalat şi alţi catolici, în special veniţi din Transilvania, care în decursul timpului au aparţinut la mai multe episcopii. Pentru a ne face o imagine cât de cât reală despre situaţia lor istorică, în prima parte vom prezenta organizarea teritorială a acestei minorităţi catolice din Moldova, începând cu Episcopia Cumanilor şi terminând cu Vicariatul Apostolic al Moldovei, care a precedat înfiinţarea Episcopiei Catolice de Iaşi. Apoi vom prezenta succint contextul politic şi social-economic al Moldovei la sfârşitul secolului al XIX-lea, timp în care se înfiinţează episcopia de care ne ocupăm, accentuând şi nivelul cultural, atât cât este posibil, al catolicilor de pe aceste meleaguri. Vom dedica o secţiune aparte tratativelor ce au precedat decretul de înfiinţare a Episcopiei de Iaşi, urmând ca în ultima secţiune să menţionăm câteva aspecte mai importante din cei 115 ani scurşi de la înfiinţarea Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi.

1. Organizarea minorităţii catolice din Moldova până la înfiinţarea Episcopiei de Iaşi

După slavonizarea din secolele VIII-IX creştinii din Moldova au fost constrânşi de împrejurări să se supună Patriarhiei Bulgare de la Ohrida (Macedonia), misionarii latini fiind nevoiţi să se întoarcă în Italia, ritul greco-slav întărindu-şi poziţiile în detrimentul celui latin. După schisma din 1054, în care un rol important l-a jucat patriarhul Leon de Ohrida, creştinii din Moldova au păstrat ritul şi limba slavonă, totodată fiind supuşi direct patriarhiei menţionate mai sus. Despre condiţiile precare ale populaţiei din Moldova, Eugen Lovinescu a scris:„O dată cu grecizarea moldovenilor a apărut şi sărăcia. Pe drept

cuvânt se poate constata: rodul creştinismului nu s-a copt totuşi pentru noi! Este valabilă pe drept afirmaţia lui Eminescu: „Toate popoarele care posedă o înaltă civilizaţie astăzi, dacă nu sunt, au fost mult timp măcar catolice". [1].

La începutul secolului al XIII-lea pe teritoriul Moldovei s-au stabilit cumanii, un popor migrator înrudit cu pecenegii ce se aflau temporar în partea de est a Carpaţilor. Pentru aceştia papa Grigore al IX-lea (1227-1241) a aprobat în 1227 înfiinţarea unei episcopii [2], cea a Cumanilor sau Episcopia de Milcov (1227-1241). Documentele menţionează un număr de 14 episcopi, dintre care doar Teodoric (1228) a fost efectiv episcop al cumanilor, acesta fiind motivul care justifică existenţa acestei episcopii doar până la invazia tătară. Ceilalţi episcopi, până la anul 1526, au fost simpli episcopi titulari [3].

După eşuarea Convenţiei de unire ce s-a lansat la Conciliul Ecumenic de la Lyon (1274), Sfântul Scaun de la Roma a decis ca Biserica moldavă catolică să fie supusă Mitropoliei de Halici. Apoi, în timpul voievodului Laţcu (1365-1374), minoritatea catolică din Moldova a trecut sub autoritatea papei. În acest context, în urma unor cereri adresate papei Grigore al XI-lea (1370-1378) de către voievodul Laţcu, la 9 martie 1371 s-a înfiinţat Episcopia de Siret (1371-1434), care, după înfiinţarea Arhiepiscopiei de Lemberg (1412) şi după moartea episcopului de Siret, Ştefan (1412), a trecut sub jurisdicţia ei [4]. Totuşi, au fost cinci episcopi care au purtat titlul de Siret, ultimul fiind franciscanul Ioan, numit la 29 iulie 1434 [5].

În 1391 papa Bonifaciu al IX-lea (1389-1404) a fost nevoit să înfiinţeze, pe lângă Episcopia de Siret, Episcopia de Bacău (1391), din cauza marii mulţimi a catolicilor din Moldova: "Episcopatus… quem in terra Moldaviae, ob terrae illius vastitatem et Christi fidelium incommodam nimis dispersionem, praeter antiquiorem Cerethensem…" [6].

La începutul secolului al XV-lea s-a înfiinţat Episcopia de Baia (1413-1523), care a jucat un rol important în organizarea vieţii catolice în Moldova. Papa Ioan al XXII-lea (1410-1415) a dat la 7 august 1413 o bulă în acest sens, însărcinându-l pe episcopul de

Cameniţa să se intereseze la Civitas Moldaviensis (Baia) dacă situaţia şi însemnătatea oraşului justifică înfiinţarea unei episcopii şi, în caz afirmativ, să transforme biserica în catedrală, să pună la cale toate cele trebuincioase şi să-l sfinţească ca episcop pe Ioan de Ryza, propus de regele şi regina Poloniei. Papa termină bula punând noua episcopie sub ascultarea şi dependenţa Episcopiei de Halici [7]. Alţii plasează înfiinţarea acestei episcopii în 1410 când„Alexandru cel Bun, voievodul Moldovei, împreună cu soţia sa, Margareta, care era catolică, au organizat episcopia pentru credincioşii catolici [8]. La conducerea acestei episcopii s-au succedat şapte episcopi, ultimul fiind Mihail Marinoski (1510-1523) [9]. După urcarea pe scaunul de domnie al Moldovei a lui Ştefan cel Mare (1457-1504) orientarea politică se schimbă, având influenţe şi asupra organizării minorităţii catolice din Moldova. Polonia nu mai putea susţine în mod efectiv un episcop în Moldova şi prin urmare Episcopia este integrată din nou Ungariei [10].

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Moldova, ca de altfel întreaga Europă de Răsărit, a fost străbătută de un puternic curent promovat de iezuiţi, prin care se intenţiona reorganizarea formelor administrative locale ale catolicilor de pe acele meleaguri. În acest sens preotul iezuit Stanislau Warszewicz, sprijinit de domnitorul Moldovei, Petru Şchiopul (1574-1579, 1582-1591), de sfetnicul Bartolomeo Brutti şi de mitropolitul Sucevei, Gheorghe Movilă, cu aprobarea cardinalului Aldobrandini, a iniţiat un plan care prevedea înfiinţarea unei episcopii catolice sufragane celei de Lemberg, cum fusese şi cea de Baia, şi a unui seminar pentru clerul indigen la Cotnari. Acest plan nu a fost dus la desăvârşire deoarece în 1591 domnitorul Petru Şchiopul este înlăturat. Planul fusese preconizat şi de Bartolomeo Brutti, care trimite mai multe scrisori de susţinere în acest sens [11].

După sosirea în Moldova a misionarilor franciscani conventuali [12], la data de 17 septembrie 1607 papa Paul al V-lea (1605-1621) îl numeşte pe Ieronim Arsengo [13] episcop al Episcopiei de Bacău (1607-1618). Dintre cei 32 de episcopi care s-au perindat la conducerea acestei episcopii, aproape toţi au fost polonezi, mulţi lipsind sau vizitând foarte rar episcopia. Din această cauză Sfântul Scaun a trimis numeroşi vizitatori apostolici [14]. În 1632, pr. Paul Bonnaci, propunea următoarele într-o scrisoare adresată Congregaţiei

"De Papaganda Fide", înfiinţată cu 10 ani în urmă: ...eu nu văd altă cale pentru a readuce pe aceşti oameni la credinţă şi pentru a o păstra, decât să fie făcuţi preoţi dintre ei înşişi, pentru ca să stea mereu cu ei... (...)" [15]. Această episcopie a persistat până în 1818, când a murit ultimul episcop care a purtat acest nume, Iosif Bonaventura Berardi (+ 20 aprilie 1818, la Iaşi) [16].

Din 1818 activitatea misionarilor catolici din Moldova a fost coordonată de la Iaşi, sediul Vicariatului Apostolic al Moldovei (1818-1884), până în 1884, când s-a înfiinţat Episcopia de Iaşi. La începutul secolului al XIX-lea preoţii misionari s-au decis să mute reşedinţa episcopului la Iaşi. Însă aici au întâmpinat o rezistenţă puternică din partea Divanului Domnesc, poate datorită unui firman emis de Poarta Otomană privind protejarea creştinilor de rit roman [17] care, în ciuda insistenţelor diplomaţiei austriece şi a Sfântului Scaun, nu a putut fi abrogat. Din această cauză în Moldova nu s-a mai putut menţine o episcopie, ci doar un vicariat apostolic, la cârma căruia s-au succedat 14 vizitatori apostolici, ultimul fiind Nicolae Iosif Camilli, numit la 16 septembrie 1881 [18].

Toate aceste forme de organizare a minorităţii catolice din Moldova nu au fost de lungă durată. Acest lucru s-a datorat în special faptului că Moldova era un ţinut misionar, iar misionarii nu puteau face faţă numărului crescând al catolicilor din această zonă, fiind necesar un cler indigen pentru o pastoraţie în spiritul directivelor Bisericii Catolice. Însă, înainte de a vedea care au fost soluţiile date acestei situaţii, trebuie să surprindem puţin şi contextul socio-politic existent la sfârşitul secolului precedent.

Catolicii din Moldova la sfârşitul secolului al XIX-lea [19]

Sistemul vieţii politice din această perioadă a avut ca bază un regim democratic inaugurat prin Constituţia din 1866. Democratizarea societăţii româneşti a avut loc însă foarte lent, deoarece limitele reformei agrare din 1864 au dat naştere unor grave probleme sociale. Puterea politică era împărţită între marii proprietari industriali

(liberalii) şi funciari (conservatorii). Orientarea liberală a criticat vechiul regim politic, dar a fost prudentă faţă de tendinţa de radicalizare a cadrului democratic. Prin alternanţa la putere a Partidului Naţional Liberal şi a celui Conservator, regele şi-a păstrat rolul de arbitru în viaţa politică.

Fiind un rege constituţional, Carol I (1866-1914) a acţionat ca un factor de mediere în viaţa politică. Pe această linie a întreţinut numeroase relaţii cu episcopii de Bucureşti şi de Iaşi. Domnia lui a marcat o perioadă de mari progrese ale României în plan economic, social, administrativ, politic, cultural etc. Sistemul de guvernare stabilit prin Constituţia din 1866 şi-a dovedit viabilitatea, iar regimul politic a evoluat pe o linie democratică.

Pe fondul evoluţiei social-economice pe care a parcurs-o întreaga ţară la sfârşitul acestui secol s-au observat importante mutaţii şi pe plan social. Populaţia Moldovei se afla într-o continuă mişcare, provocată şi de creşterea demografică ce a caracterizat sfârşitul secolului trecut. Majoritatea populaţiei trăia la sate (aprox. 82%). Dar, din cauza sărăciei populaţiei rurale, în condiţiile divizării loturilor de pământ ale ţăranilor, a existenţei latifundiilor şi a industrializării, a crescut şi numărul locuitorilor de la oraşe. În ciuda dezvoltării industriale, ţărănimea a continuat să reprezinte pătura cea mai însemnată în societate. În această pătură socială se încadrează şi cea mai mare parte a catolicilor din Moldova de la sfârşitul secolului al XIX-lea.

Legea împroprietăririi rurale din 1864 stabilea ca să se dea fiecărui preot câte opt fălci şi jumătate de pământ, în raport cu numărul credincioşilor. La bisericile mari puteau fi 3-4 preoţi. Apoi, guvernul D. A. Sturză a intervenit în clarificarea acestei probleme, hotărând să se ia plusul de pământ de la bisericile care nu aveau numărul de preoţi stabilit în 1864 [20]. Pentru ţărani, Constituţia din 1866 a adus câteva lucruri bune: în comune se alcătuieşte un consiliu comunal autonom care avea un primar ales, precum şi un notar, care ţinea la zi registrele şi evidenţa dărilor. Repartizarea impozitului şi strângerea lui au fost încredinţate unui perceptor ambulant. Evidenţa stării civile a fost luată din grija preotului şi încredinţată notarului.

Preotul era de acum înainte numai preot, nu mai era judecătorul satului, educatorul şi conducătorul lui. Prin această Constituţie preotul a pierdut mult din autoritatea pe care o reprezenta în sat. Totuşi, preotul, alături de învăţătorul satului, se bucura de o stimă deosebită, fiind considerat ca făcând parte dintr-o grupare socială de elită.

În ceea ce priveşte numărul locuitorilor din Moldova credem că sunt bine venite datele culese dintr-un raport al episcopului Camilli, trimis în 1890 binefăcătorilor Seminarului din Bruxelles. În Moldova erau aproximativ 65000 de catolici, care trăiau într-un teritoriu vast ce cuprindea aproximativ 2.000.000 de locuitori. Dintre aceştia erau: 300.000 de evrei, 40.000 de protestanţi, iar restul ortodocşi. Pentru aceşti catolici, dispersaţi şi separaţi de distanţe mari, erau 26 de parohii cu 23 de preoţi, dintre care unii erau bătrâni sau bolnavi, patru parohii fiind vacante. Printre catolicii din Moldova nu se găseau nici aristocraţi, nici burghezi, nici din clasele înalte ale societăţii. O mare parte dintre catolici trăiau fără îngrijire spirituală, fără preoţi. În Moldova era nevoie de mai mulţi preoţi, trebuiau create noi parohii, fondate şcoli noi, unul sau mai multe colegii etc. Dar din cauza sărăciei acestea nu se puteau realiza [21]. Pentru aceeaşi perioadă, dintr-un jurnal al părinţilor iezuiţi, am reţinut următoarele cifre: numărul catolicilor din toată Moldova se ridica la aproximativ 63.000 – dintre care vreo 55.000 de localnici şi vreo 10.000 de peregrini; ei erau deserviţi de 30 de preoţi din Ordinul Franciscanilor Minori Conventuali, majoritatea fiind străini, trei născându-se în Moldova; în Moldova erau 26 de parohii cu 37 de biserici de piatră, 60 din lemn şi 15 capele [22].

În contextul dezvoltării generale a României un rol important l-a avut şi cultura, iar într-un mod special Legea învăţământului din 1864, prin care învăţământul primar de patru ani a devenit obligatoriu şi gratuit. Catolicii beneficiau şi de aportul pe care l-au dat misionarii şi dascălii care îi conduceau. Însă, în ciuda acestor avantaje, mulţi au rămas analfabeţi pentru că nu voiau să meargă la şcoală. Grija pământului îi preocupa mai mult. Ministerul Instrucţiunii Publice va admite predarea religiei în şcoli, ceea ce uşura munca de educare religioasă a copiilor, care era de multe ori neglijată de părinţi. După învăţământul primar se putea urma învăţământul secundar de şapte

ani şi cel universitar de trei ani. Lipsa de şcoli şi de cadre didactice a făcut imposibilă aplicarea legii din 1864. În această perioadă s-au fondat şi primele forme de învăţământ superior din Moldova, numite şcoli ştiinţifice de prestigiu. Însă, copiii catolicilor, de cele mai multe ori provenind din medii foarte sărace, nu puteau beneficia de aceste roade ale dezvoltării învăţământului din România. Tot în această perioadă a avut loc şi o puternică mişcare artistică. Arhitectura, pictura, sculptura, muzica şi teatrul trec printr-un proces de definire a marilor direcţii care vor reliefa specificul naţional în artă. Pe plan naţional se consolidează un stil artistic românesc. Din păcate, aşa cum ne atestă mărturiile catolice, nu s-au evidenţiat asemenea artişti din rândul catolicilor moldavi. Bisericile erau proiectate şi pictate de artişti străini, de cele mai multe ori italieni, probabil sub influenţa misionarilor catolici din Moldova. Un rol important l-a jucat în această perioadă şi presa. Apar numeroase cotidiene şi reviste. Cele catolice îşi vor face apariţia abia în ultima decadă a acestui secol.

O statistică privind structura intelectuală românească de la sfârşitul secolului al XIX-lea ne prezintă cum clerul constituia 18,9% din totalul intelectualilor, situându-se pe treapta a treia a statisticii, după profesori (46,1%) şi jurişti (22,8%). Calificativul de„intelectual” era dat de studiile superioare urmate de aceştia. Paralel cu aceasta se arată că cea mai mare parte din intelectuali aparţineau categoriei sociale a boierilor şi burghezilor, în timp ce din rândul ţărănimii se ridicau foarte rar asemenea intelectuali. Se poate constata că la nivel general ţăranii, la sfârşitul secolului trecut, nu puteau beneficia de un nivel de cultură foarte înalt. Mulţi erau analfabeţi, iar unii se mulţumeau doar cu clasele elementare. În ceea ce priveşte nivelul de cultură al catolicilor din Moldova ne sunt de folos constatările misionarilor iezuiţi care au activat în Vicariatul Apostolic de Iaşi şi mai apoi în Dieceza de Iaşi. În ceea ce priveşte institutele şcolare funcţionau două colegii pentru fete aparţinând surorilor Notre Dame de Sion, unul la Iaşi şi unul la Galaţi, trei şcoli-grădiniţe, două şcoli pentru lucrări manuale feminine etc [23].

Din raportul episcopului Camilli din 1890 reiese necesitatea de a se înfiinţa şcoli pentru copii, un pension pentru tinerii mai abili etc., ei iubind modul preoţilor de a-i educa. Pentru tinerele fete se găseau

două pensioane (şcoli cu internat) îngrijite de surorile franciscane şi surorile din Congregaţia„Notre Dame de Sion”, cele pentru băieţi lipsind cu desăvârşire [24].

Note

[*] Studiul a fost redactat în 1999.

[1] E. Lovinescu, Istoria civilizaţiei române moderne, vol. I, Bucureşti, 1924. p. 10, N.V. Pantea, Legea strămoşească, Bucureşti, 1934, p. 70.

[2] E. HURMUZAKI – O. DENSUŞIANU, Documente privitoare la istoria românilor, vol. I, Bucureşti, partea I, 1889, p. 102.

[3] C. AUNER, Episcopia Milcoviei, în„Revista catolică”, an II (1912), pp. 540-551.

[4] E. HURMUZAKI, op. cit., vol. I, partea a II-a, Bucureşti, 1890, p. 489.

[5] C. AUNER, Cei din urmă episcopi de Siret, în„Revista catolică”, an IV (1914), pp. 567-577.

[6] A. KURZ, Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk und Merkwürdigkeiten, vol. II, Kronstadt Gött, 1846, p. 26.

[7] K. EUBEL, Zur Geschichte der Römisch-katolischen Kirchen in der Moldau, în„Römischen Quartalschrift”, vol. I, p. 189; cf. R. ROSETTI, Despre ungurii şi episcopiile catolice din Moldova, în„Analele Academiei Române”, 1905, p. 303.

[8] P. P. DOMOKOS„Rendületlenül”, p. 16; cf. A. HORVATH, Strămoşii catolicilor din Moldova, documente istorice, 1227-1702, Sfântul Gheorghe, 1994, anexa II, p. 132.

[9] C. AUNER, Episcopia de Baia, în„Revista catolică”, an IV

(1915), 1915, pp. 89-127.

[10] R. ROSETTI, op. cit., p. 313.

[11] Călători străini despre Ţările Române, Bucureşti, 1971, vol. III, p. 282.

[12] Prima menţionare despre existenţa unei mănăstiri franciscane în Moldova o avem din 1535 – cea de la Bacău: cf. IORGA N., Studii şi documente cu privire la istoria Românilor, Bucureşti, 1901, p. 154.

[13] Călători străini despre Ţările Române, Bucureşti, 1970, vol. II, pp. 504-510.

[14] Codex Bandinus, îngrijit de V. A. URECHIA, Bucureşti, 1895, p. CLXVI-CLXVIII.

[15] Călători străini despre Ţările Române, Bucureşti, 1973, vol. V, pp. 27-29.

[16] I. GABOR, Dicţionarul comunităţilor catolice din Moldova, Bacău, 1996, p. 23.

[17] Arhivele Naţionale ale Statului, filiala Iaşi, Colecţia documente catolice, pachetul 1078, doc. nrele. 57/nedatat şi 124/1741.

[18] Mai multe informaţii despre unii episcopi ai Vicariatului Apostolic al Moldovei vor fi menţionate în partea a treia a prezentului studiu.

[19] Pentru a evita abundenţa notelor în această parte, care îşi are valoarea ei, vom specifica acum principalele lucrări pe care le-am cercetat în vederea elaborării acestui material: Istoria românilor – epoca modernă, Ministerul Ştiinţei şi Învăţământului al Republicii Moldova, Chişinău 1992, pp. 76-126; C. IORDĂNESCU, Însemnări, Iaşi 1937, pp. 156-172; N. IORGA, Istoria poporului românesc, Bucureşti

1985, pp. 696-754; Idem, Istoria românilor pentru poporul românesc, Chişinău, 1992, pp. 201-211; A. OŢETEA, Istoria poporului român, Bucureşti, 1970, pp. 326-346; I. SCURTU, Monarhia în România, Bucureşti, 1991, pp. 5-42; E. SIUPIUR, Formarea intelectualilor în sud-estul european în secolul al XIX-lea, în Românii în istoria universală, Iaşi, 1987, pp. 427-454; A. D. XENOPOL, Istoria românilor din Dacia Traiană, Bucureşti, ediţia a III-a, vol. XIII, pp. 174-205; Idem, vol. XIV, pp. 93-185.

[20] Arhiva Episcopiei de Iaşi, dosar Seminarul Episcopal, vol. 8, f. 19-20.

[21] Arhiva Institutului Teologic Romano-Catolic din Iaşi (=A.S.), dosar 58/1890, f. 22

[22] Arhiva Prow. Malopolskiej din Cracovia (=A.P.), doc. 701, f. 9.

[23] A.P., doc. 701, f. 10 şi 22.

[24] A.S., dosar 58/1890, f. 122.